

УДК 336.71

**Н.Г. Слав'янська, канд. екон. наук, доц., Національний банк України;
І.А. Слав'янська, Райффайзен Банк Аваль, м. Київ**

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті розглянуті основні тенденції банківського сектора, що склалися протягом 2002-2007 років та можливі загрози банківській системі України.

Ключові слова: банківська система, вітчизняна економіка, конкурентоспроможність, фінансова стабільність, основні чинники.

Постановка проблеми. Економічний розвиток України, процеси глобалізації та підвищення вимог до прозорості функціонування фінансових систем потребують гнучкого і своєчасного реагування на виклики часу та можливі внутрішні та зовнішні негативні впливи. Особливої ваги та актуальності аналітичне дослідження сучасного розвитку банківської системи України набуває в умовах прагнення банків відповідати міжнародним стандартам банківської діяльності.

Мета статті полягає у дослідженні стану та основних чинників, що впливають на розвиток банківської системи України.

Виклад основного матеріалу. Банківська система України є важливим сегментом вітчизняної економіки і, незважаючи на певне погіршення макроекономічного середовища та складні політичні процеси, протягом 2002-2007 років вона розвивалася динамічно, покращилися її кількісні та якісні характеристики, підвищилася конкурентоспроможність банків.

Про стабільність розвитку банківської системи свідчить збільшення відношення основних показників діяльності банків до ВВП. Відношення чистих активів до ВВП збільшилось від 23 % на 01.01.2002 до 84 % на 01.01.2008; кредитних операцій – від 16 до 68 %; зобов'язань – від 19 до 74 %, з них коштів фізичних осіб – від 6 до 23 %; балансового капіталу – від 4 до 10 %. Діяльність банків протягом 2002-2007 років характеризувалася поліпшенням якості активів, нарощуванням капітальної бази, залученням депозитів, підвищенням ефективності діяльності, що є ознакою фінансової стабільності.

Потрібно звернути увагу також і на те, що реалізація соціальної функції банків полягає в якісному забезпеченні населення банківськими послугами. Незважаючи на те, що на кінець 2007 року в 10 областях України не зареєстровано жодного банку – юридичної особи, забезпечення населення банківськими послугами є доволі рівномірним (що підтверджується незначним значенням дисперсії (0,5974)). Це пояснюється розвитком регіональної мережі філій провідних банків, що є наслідком посилення конкуренції в банківській системі країни (рис. 1). Наявність певної

диференціації в забезпеченні областей банківськими послугами насамперед обумовлено нерівномірністю їх розвитку.

У країнах ЄС-15 нараховується 40-50 точок продажу роздрібних банківських послуг на 100 тис. жителів, тоді як у країнах – нових членах ЄС – даний показник сягає близько семи¹. Стосовно України, то наразі на 100 тис. жителів припадає 3,5 банків і філій, хоча ситуація в Києві значно відрізняється від інших регіонів. Тут нараховується 5,6 банків і філій на 100 тис. жителів.

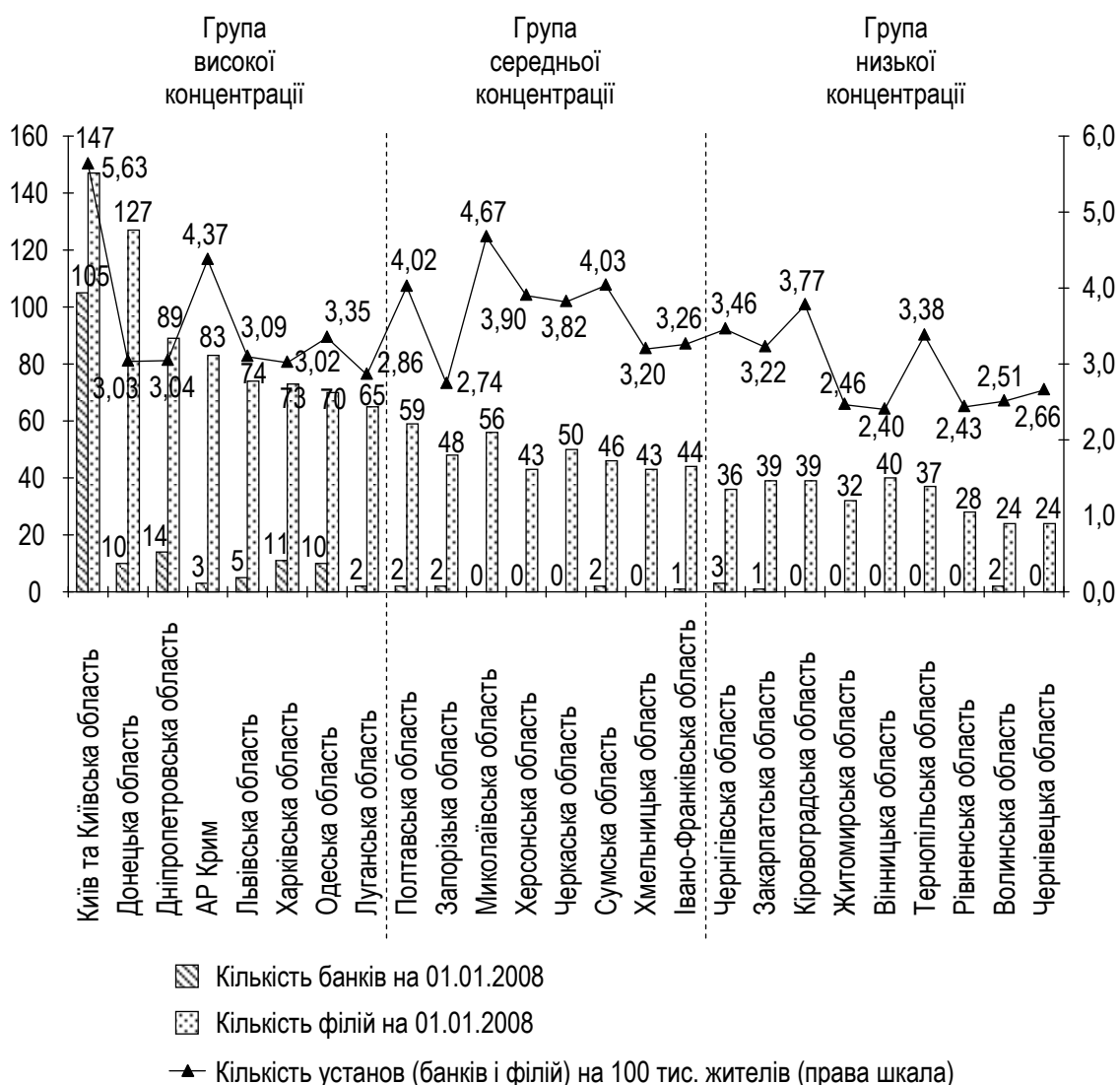

Рис. 1. Кількість діючих банків та їх філій по регіонах України за станом на 01.01.2008

Як видно з даних, що на рис. 1, надання банківських послуг концентрується переважно у великих індустріальних центрах, зокрема в м. Києві. 147 філій банків знаходяться в м. Києві та області. Дніпропетровська, Харківська, Донецька і Одеська області посідають друге місце з великим відривом. Внаслідок такого нерівномірного розподілу

¹ Dinul V. Ukrainian banking industry // Foyil Securities Investment Research _ 2004. – P. 7.

сільські регіони значною мірою недоотримують послуги, тоді як сильна конкуренція в Київському регіоні змусила багато банків вийти на ринок обслуговування фізичних осіб, що спричинило різке розширення спектра послуг споживчого кредитування та операцій з кредитними картками. З іншого боку, відбувається закриття сільських філій через брак клієнтів, високі операційні витрати тощо.

Останнім часом відбувався процес концентрації капіталу та активів банківської системи в найбільших банках (банки I групи – активи понад 388 млрд. грн.). При збільшенні за 2007 р. кількості банків цієї групи на 2 одиниці їх частка в активах банківського сектора збільшилась на 5 в.п. і досягла 62,7 %, в статутному капіталі – на 23,9 п.п., до 51,1 %, в коштах фізичних осіб – на 4,6 в.п., до 69,6 %.

Існує значний розрив між розмірами і фінансовою міццю банків, які належать до II-IV груп. Більшість малих банків все ще можна класифікувати як “кишенькові” банки з високими концентраціями трансакцій діяльності державних банків України в 2002-2007 рр. із спорідненими особами.

За останні роки в банківській системі України посилилась тенденція виходу на вітчизняний ринок іноземних банків. Кількість банків з іноземним капіталом в Україні на 01.01.2008 – 47, зокрема 17 з них мали стовідсотковий іноземний капітал, за 2007 рік кількість таких банків збільшилась на 12 од. Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків за останні два роки збільшилась майже вдвічі і на 01.01.2008 становила 35 %.

Діяльність банків з іноземним капіталом, частка яких становить 26,9 % у загальній кількості діючих банків (рис. 2). Значну частку в зобов'язаннях банків з іноземним капіталом становлять міжбанківські кредити та депозити. Основною причиною такого явища є те, що більшість з них є дочірніми структурами міжнародних банків і формують ресурсну базу за рахунок ресурсів, отриманих від материнських банків. Банки з іноземним капіталом є основними каналами, через які надходять іноземні інвестиції в економіку України.

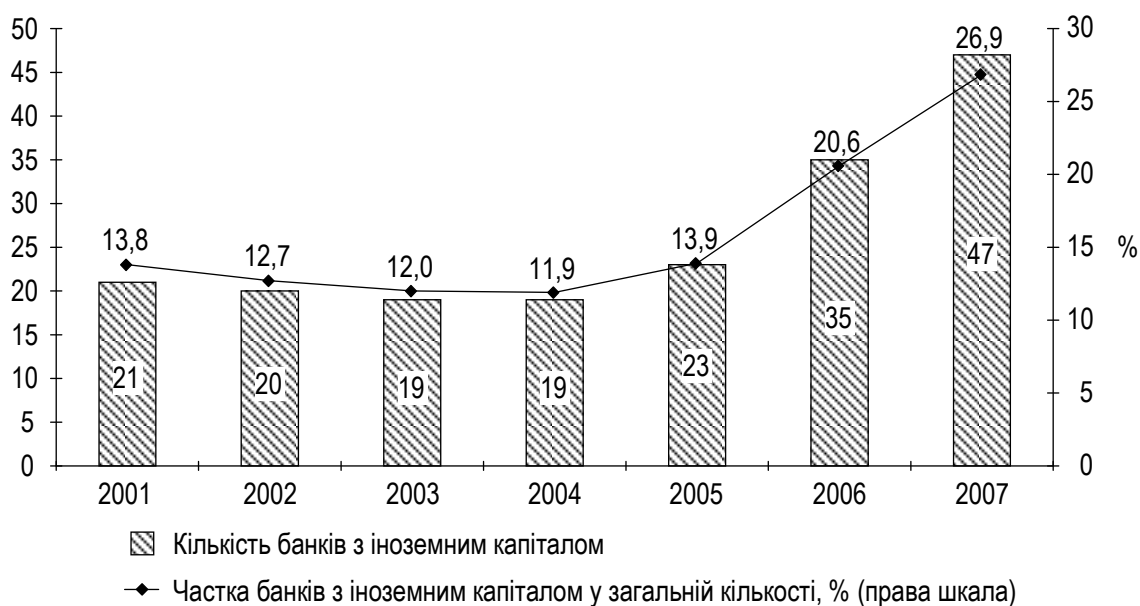

Рис. 2. Частка банків з іноземним капіталом у загальній кількості українських банків, 2001-2007 рр.

Джерело: Національний банк України.

Розширення присутності банків з іноземним капіталом на українському банківському ринку сприяє подальшому впровадженню сучасних банківських технологій; міжнародного досвіду ведення банківської справи; високого рівня обслуговування клієнтів; якісних послуг, комплексного підходу до обслуговування клієнтів; впровадження принципів корпоративного управління в банківську практику.

Присутність банків з іноземним капіталом прискорює також розвиток банківської системи України внаслідок посилення міжбанківської конкуренції. Активізація процесів інтеграції, яка спостерігається в Європі, обов'язково торкнеться банківського сектора України. Активізацію роботи іноземних банків на вітчизняному банківському ринку можна очікувати після приведення всього внутрішнього законодавства України до європейських правил ведення бізнесу взагалі та банківського зокрема. Основним вектором у реформуванні законодавства має стати стимулювання припливу іноземного капіталу в Україну, а не навпаки.

Рівень капіталізації є ключовим у системі факторів, які впливають на фінансовий стан банків та перспективи їх розвитку. В умовах посиленого контролю з боку Національного банку за рівнем капіталізації, підвищення вимог до якості капіталу протягом 2002-2007 років відбулося підвищення рівня капіталізації банків. Балансовий капітал банків збільшився у 6,9 раза (до 69,6 млрд. грн.), що є позитивним зрушенням для банківського сектора України в цілому.

Регулятивний капітал банків за 2002-2007 рр. збільшився в дев'ять раз – від 8 до 72,3 млрд. грн., що становить 10,1 % від ВВП. Збільшення

регулятивного капіталу відбулося в основному за рахунок збільшення внесків акціонерів. Однак адекватність регулятивного капіталу при цьому знизилася з 20,7 до 13,9 %, що свідчить про те, що рівень капітальної бази банківського сектора України потребує збільшення для забезпечення стабільного функціонування та розвитку банківської системи, покриття ризиків у діяльності банків.

За 2002-2007 роки в структурі власного капіталу банків також зростає частка статутного капіталу (на 3,6 п.п.), результату переоцінки основних засобів (на 4,8 п.п.) і частка результату поточного року (на 3,4 п.п.). При цьому на 16,6 п.п. зменшилась частка результатів минулих років.

Проте рівень капіталізації українських банків залишається недостатнім для забезпечення сталого економічного розвитку країни. На 1 січня 2008 року балансовий капітал банків становив 69,6 млрд. грн. Стосовно ВВП частка балансового капіталу банків становить всього 9,8 %, тоді як у країнах Центральної та Східної Європи – понад 40 %.

Порівнюючи темпи приросту чистих активів, зобов'язань і капіталу (рис. 3), досить чітко відслідковується тенденція відставання капіталу. Так, з кінця 2001 р. до початку 2008 р. регулятивний капітал зріс всього у 9 разів, тоді як чисті активи та зобов'язання зросли в 12,6 та 13,4 рази відповідно.

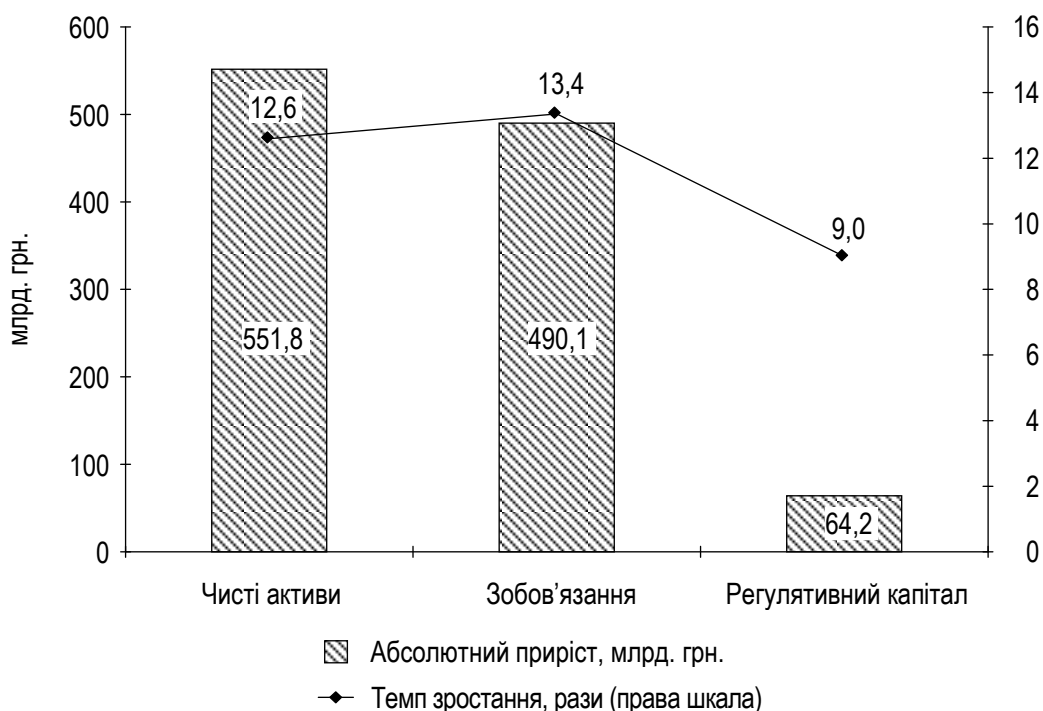

Рис. 3. Приріст чистих активів, зобов'язань і регулятивного капіталу банківського сектора України (01.01.2002 до 01.01.2008)

Джерело: Національний банк України

Внаслідок збільшення активів банків більш високими темпами, ніж капіталу, встановилась небажана тенденція зниження нормативу достатності

капіталу $H2$ від 20,7 до 13,9 % за 2001-2007 рр. За низького рівня капіталізації чисті активи банківського сектора незворотно наближаються до потенційного обсягу, який є можливим за діючого нормативу адекватності капіталу в 10 %.

Якщо капіталізація банків не збільшуватиметься, існує ймовірність, що банківська система буде не в змозі в середньостроковій перспективі забезпечити потреби економіки, які виникнуть за умов розширення ЄС та вступу України до СОТ. Насамперед це стосуватиметься кредитування великих корпоративних клієнтів, яким необхідні значні кошти для розширення власної діяльності.

Темпи збільшення балансового капіталу перевищували темпи збільшення ВВП, проте значно відставали від збільшення активів. Тому відношення балансового капіталу банківської системи до ВВП збільшилось від 3,9 до 9,8 %, а до активів зменшилось від 16,6 до 11,6 %.

Тривала недостатня капіталізація українських банків і їх неспроможність подолати її за рахунок власних надходжень створюють нестабільну ситуацію. Сума капіталу, яка необхідна для забезпечення сталого економічного розвитку, є значною і створює великий тягар для багатьох акціонерів банків. Ця ситуація ускладнюється у зв'язку з новими вкладеннями коштів, необхідними для виконання підвищених регуляторних вимог Національного банку України щодо достатності капіталу. На сьогодні необхідно розробити комплекс заходів щодо підвищення рівня капіталізації банків.

Послідовна політика Національного банку, спрямована на вдосконалення регулятивної бази діяльності банків, позитивно вплинула на визначення банком позичальника. Адже лібералізація багатьох видів банківської діяльності за останні роки поєднувалася з відповідним посиленням моніторингу центрального банку за стабільністю банківської системи. Саме тому банки були змушені більш відповідально формувати власну кредитну політику, мінімізуючи кредитні ризики.

Це вплинуло на зміни якості активів: високоліквідні активи банків зросли у 8,2 раза і становлять 63,6 млрд. грн. Водночас зменшення частки високоліквідних активів у загальних активах на 5,0 п.п. може свідчити про оптимізацію структури банківських активів.

Відбувається покращання якості активів. Частка проблемних кредитів (прострочені та сумнівні) у загальному обсязі кредитів банків знизилась за 2002-2007 рр. від 5,8 до 1,3 %.

Однак необхідно врахувати той факт, що в умовах стрімкого збільшення обсягів кредитного портфеля темпи приросту неякісної заборгованості зазвичай є нижчими від темпів приросту кредитного портфеля, що "автоматично" покращує його якість.

Щодо видів кредитів, наданих банками суб'єктам господарювання, то останнім часом серед них домінують кредити в поточну діяльність. Частка кредитів в інвестиційну діяльність збільшується, проте її розмір не відповідає стратегії модернізації вітчизняної економіки.

Банки стають все активнішими учасниками фондового ринку – вкладення банків у цінні папери зросли в 6,5 раза і становили 28,7 млрд. грн. Однак частка вкладень у цінні папери в чистих активах банків становить лише 4,8 %.

Незважаючи на стрімке збільшення, відношення активів банків України до ВВП залишаються абсолютно непорівнянними з активами банків будь-якої країни Євросони. Банківський сектор України залишається фрагментованим – більшість банківських активів (62,7 %) сконцентровано в 17 найбільших банках, що також вище, ніж в країнах Євросони.

Аналіз результатів діяльності банків свідчить про підвищення її ефективності. Так, прибуток по системі банків за 2007 рік становив 6,6 млрд. грн., що в 12,4 раза більше від обсягу прибутку за 2001 рік (532 млн. грн.).

Доходи банків збільшувались швидше порівняно з витратами. За 2001-2007 роки доходи зросли в 4,8 раза і становили на 01.01.2008 68,1 млрд. грн., серед них основну масу становлять процентні доходи.

Витрати банків зросли в 7,6 раза та становили на 01.01.2008 61,6 млрд. грн. У структурі витрат основне місце займають процентні витрати.

Показники рентабельності банківського сектора за останні п'ять років залишаються на досить високому рівні, а рентабельність капіталу (ROE) перевищує аналогічні показники інших видів економічної діяльності. Рентабельність активів банків (ROA) зросла від 1,3 в 2001 році до 1,5 % в 2007 році, а ROE – від 7,5 до 12,7 % відповідно. Проте слід відмітити, що за 2007 рік значення зазначених показників дещо знизилась: рентабельність активів знизилась від 1,6 до 1,5 %, а рентабельність капіталу – від 13,5 до 12,7 % [2].

При цьому вважаємо за необхідне підкреслити, що за названими параметрами Україна ще відстає від переважної більшості країн Східної Європи. Але динаміка зростання переконає: розрив поступово скорочується, в банківському секторі вдається поліпшувати не лише кількісні, а й якісні показники.

Називаючи певні зрушення в банківській системі, не можна залишити поза увагою й те, що, крім позитивних тенденцій, існує й багато проблем.

За останні роки відбувалось значне збільшення кредитів. За оцінками фахівців МВФ, українській економіці притаманне явище кредитного буму. Співвідношення кредитів до ВВП стрімко збільшувалось і на початок 2008 року становило 68,1 %. Структура банківського кредитування за видами економічної діяльності не відповідає її частці у прирості ВВП країни. Зберігається негативна тенденція збільшення співвідношення кредитів до власного капіталу підприємств реального сектора та зменшення відношення високоліквідних активів до отриманих кредитів. Зменшення частки оборотного капіталу внутрішнього походження у структурі оборотного капіталу підприємств може ускладнити їх здатність ефективно виконати свої кредитні зобов'язання перед банківським сектором. За 2007 рік ризик галузевої

концентрації кредитів майже не змінився. Частка кредитів у сферу торгівлі залишилась незмінною – 38 %, при одночасному збільшенні частки кредитів у будівництво – від 6 до 7,8 %. Частка кредитів у сільське господарство скоротилась від 7,1 до 6,1 %.

Проте найвищий рівень концентрації кредитів все ще зосереджений у сфері торгівлі. Така ситуація підвищує залежність банків від можливих різких коливань кон'юнктури та фінансового стану боржників цієї сфери діяльності. Зменшення частки кредитів у промисловість свідчить про недостатнє кредитування банками реального сектора економіки. Збільшення обсягів кредитування будівництва містить у собі прихований ризик неповернення кредитів у разі різкого зниження цін на житло.

Не відбувається різких змін рівня ризику концентрації залучених коштів від одного контрагента, проте він залишається досить високим. Значна концентрація залучених коштів від одного кредитора в іноземних банках пов'язана, головним чином, з отриманням ними основної маси ресурсів від материнських банків.

Незважаючи на нижчі темпи збільшення активів, кредитного портфеля, зобов'язань в іноземній валюті порівняно з темпами їх збільшення в національній валюті, зменшення часток активів та зобов'язань в іноземній валюті в їх загальних обсягах, що свідчить про зниження непрямого валютного ризику, частка активів і зобов'язань в іноземній валюті все ще залишається значною.

Значення нормативів ліквідності за станом на 01.01.2008 становили: норматив миттєвої ліквідності (Н4) – 53,6 % при нормі не менше 20 % (на початок 2007 року – 56,7 %); норматив поточної ліквідності (Н5) – 75,3 % при нормі не менше 40 % (70,2 %); норматив короткострокової ліквідності (Н6) – 39,9 % при нормі не менше 20 % (37,8 %). На сьогодні, крім цього, виходить на перший план управління банками активами та пасивами за строками погашення, оскільки банківській системі притаманне збільшення розривів між активами та пасивами за строками погашення [2].

Прихований ризик містить у собі високі темпи збільшення кредитування фізичних осіб. Оскільки населення більш гостро відчуває на собі вплив економічних і політичних чинників, то ризик неповернення кредитів, наданих фізичним особам, є вищим, ніж суб'єктам господарювання.

Потрібно звернути увагу також і на проблеми, пов'язані з кризою на міжнародному фінансовому ринку. Насамперед – це проблема експансії іноземного капіталу, який прийшов в Україну разом із зарубіжними банками.

Вплив міжнародної фінансової кризи на Україну поки що був досить не значним, незважаючи на істотне збільшення участі країни в міжнародних фінансових потоках [1]. За даними НБУ, за останні півроку Україна одержала рекордно високий приплив іноземного капіталу – як у формі прямих іноземних інвестицій, так і за рахунок запозичень, хоча портфельні інвестиції зменшились.

Висновки. Отже, вищевикладене свідчить, що в 2002-2007 рр. розвиток банківської системи України випереджав темпи збільшення інших

секторів економіки. Банківське посередництво відіграє все більшу роль у перерозподілі ресурсів в економіці. Банки перестали бути казначействами, які акумулюють грошові кошти підприємств і розміщують їх в активи, які не працюють. Вони перетворились на чистих кредиторів підприємств, перерозподіляючи до них ресурси інших секторів. Зростання потреб економіки в кредитах збіглося з посиленням кредитного потенціалу банківської системи, що змінило характер її взаємодії з реальним сектором. На нашу думку, обсяг чистого банківського кредитування реального сектора поступово зростатиме.

Проте в порівнянні з іншими країнами сьогодні в Україні спостерігається низький ступінь розвиненості як фінансового сектора взагалі, так і банківського зокрема. Фінансові сектори країн, які пройшли процес трансформації економіки від директивної до ринкової, за розміром є значно меншими, ніж у країнах з розвинутою ринковою економікою. При цьому фінансовий сектор України навіть порівняно з країнами-сусідами, які також пройшли процес трансформації економіки, є найменшим за розміром.

Хоча темпи збільшення активів банківської системи за останні 5 років є вражаючими, що можна вважати ознакою позитивного розвитку щодо глибини та рівня банківської системи, проте їх частка ВВП становить лише 86,8 % (за станом на 01.01.2008). Для порівняння: чисті активи банківського сектора в більшості країн – нових членів ЄС – становлять біля 100 % ВВП, а в країнах Єврозони цей показник становить понад 300 %.

Список літератури

1. Джуччі, Р. Зовнішні запозичення приватного сектора та зростання кредитів в Україні [Текст] : Тенденції та рекомендації для економічної політики / Р. Джуччі, Р. Кірхнер, Ю. Полтвева. – 2007. – 67 с.
2. www.bank.gov.ua [Електронний ресурс].
3. www.sub.com.ua [Електронний ресурс].

Summary

The author examined the main tendencies in banking system during 2002-2007 and possible threats to the banking system of Ukraine.

Отримано 22.12.2008